

Veckans Bild

i Gästriklands Tidning,
maj-augusti 2018

Gästriklands Tidning har varje fredag en återkommande vinjett, Veckans Bild.

Ungefär varannan gång består Veckans Bild av ett foto och en kort text från Erik-Lars i Åsmundshyttan – med en fjäril, en blomma, en skalbagge, en blomfluga, en skinnbagge eller en fågel eller...

Var och en av bilderna beskriver någon aspekt av den biologiska mångfald som omger oss på den svenska landsbygden. Här på Erik-Lars har vi en stor artrikedom tack vare att åkrar och trädgård sköts på ekologiskt vis utan bekämpningsmedel och att gårdens ängar och hagar hävdas med bete eller slätter.

Nuvarande ägaren, min livskamrat *Inger Wibergh*, har övertagit gården efter sina föräldrar och tillsammans sköter vi den med respekt för det arbete som lagts ner av tidigare generationer.

Man brukar säga att varje art bär på en berättelse. För mig är det en glädje att lära känna nya arter och ta del av deras berättelser. När jag skriver texterna vill jag spegla det här samtidigt som jag förmedlar fakta om det som bilden innehåller.

Lage Bergström

4 maj 2018
Vårtecken på tummen

Ett säkert vårtecken är fjärilen på bilden, en björkgulhornspinnare. Den övervintrar som puppa, men den kläcks så fort vårsolen kommer med sin värme. Den flyger om natten och varje år i mitten av april brukar den dyka upp vid en uthuslampa på vår gård i Åsmundshyttan. Den sätter sig gärna på min tumme och låter sig beundras.

Björkgulhornspinnaren har ett långt namn som berättar vad det är för slags fjärl. Den har björk som sin värdväxt. Det betyder att honan lägger äggen på en björk och larverna lever på björklöven. När det är dags att förpupa sig, viker larven ihop ett björklöv runt sig och spinner ihop det. Därav namnet ”spinnare”.

Fjärilars antenner kallas ibland ”horn”. Eftersom björkgulhornspinnaren har gula antenner, finns det med i namnet som ett ”kom-ihåg” för att känna igen den. På engelska betonar man det ytterligare, då heter den ”Yellow horned” – den gulhornade!

11 maj 2018
Prickar som varnar!

Nyckelpigor ser godmodiga och trevliga ut, tycker jag. Vi har många nyckelpigearter i Sverige, faktiskt 67 olika arter, och nästan alla har en halvklotformig kropp och täckvingar med prickar. Ljusstreckad nyckelpiga (på bilden) är min speciella favorit. Den håller till i barrskog och jag brukar träffa på den i ett skogsparti bakom vårt hus i Åsmundshyttan. Jag är glad att den trivs där, för ljusstreckad nyckelpiga äter barrlöss, som annars kan göra skada på unga barrträd.

Ljusstreckad nyckelpiga övervintrar som fullbildad skalbagge och så fort vårvärmen kommer, kan man träffa på den. Men tidigt på våren finns inga löss och då livnär den sig i stället på pollen, som den hittar på tidigt blommande växter och buskar.

Nyckelpigornas glada färger och prickar, som jag uppfattar godmodigt och trevligt, är i själva verket varningssignaler, avsedda att skrämja bort fiender. Om någon rovinsekt eller fågel ändå försöker ta dem, så har de ytterligare ett försvar, de kan avsöndra en gul vätska som både är giftig och har en besk smak. Och vi ska vara glada för att nyckelpigorna kan försvara sig, för de gör stor nytta i naturen och i våra odlingar genom att äta olika slags bladlöss, barrlöss och sköldlöss.

25 maj 2018
Nu blommar lärken!

På våren är det mycket vackert att glädjas åt i naturen, t ex när lärkträden blommar i maj-juni! Honblommorna lyser i rosalila och grönt, i vacker kontrast mot trädet som i övrigt står där naket och grått. Vi har några enstaka träd på vår gård i Åsmundshyttan och varje gång jag går förbi, stannar jag och beundrar de små blommorna.

Lärken är ett ovanligt barrträd i och med att den faller sina barr på hösten. De vi har här i Gästrikland är nästan alltid planterade och är ofta en lärkhybrid, alltså en korsning, vanligast mellan europeisk och japansk lärk.

På 60-talet startade Skogsvårdsstyrelsen försöksodlingar och idag är det alltfler skogsägare som satsar på skogsskiftet med lärk. Den har en ovanligt hög andel kärnved, som gör att virket är motståndskraftigt mot röta. Lärkvirke är därför ett giftfritt alternativ till tryckimpregnerat trä och används till båtar, fönster, vattenbyggnader m m.

Ett lärkträd kan bli upp till 40 m högt, med en bred konisk krona. Det har många fördelar som prydnadsträd i trädgården, om man har plats för det. Vårens små blommor är ett glädjeämne. Ett annat är lärksopp som är en god matsvamp och som växer i symbios med lärkträd.

Och sedan, på hösten, står träden som stora vackra eldsflammor innan de gulnande barren faller av.

8 juni 2018
Skönhet på oväntat besök

”En så vacker fjäril, vilka ögonfläckar!” Inger ropar och pekar på en kvist i björken. Vi håller på att rensa i hallonlandet och björken står intill, men hur hon lyckas se den stillasittande fjärilen på flera meters håll är svårt att förstå. Det är en mindre påfågelspinnare, och att den har sökt sig till vårt trädgårdsland i Åsmundshyttan, är också överraskande.

Normalt håller mindre påfågelspinnare inte till i trädgårdar utan på ljunghedar, på hyggen eller på stora myrar med vitmossor. Den finns i hela landet, men är inte så lätt att upptäcka. Självt har jag bara sett den en gång tidigare, i ett skogsparti med mycket ljungrör i södra Torsåker.

Mindre påfågelspinnare har ett väldigt speciellt samspel mellan hona och hane. Den på bilden är en hane. Honan är större och har en något annorlunda färgteckning med mera grått.

Hanen flyger på eftermiddagar och kvällar, helt inriktad på att hitta en hona. Honorna sitter stilla och sänder ut lockande könsdofter. Hanen kan känna doften på långt håll med hjälp av sina breda kamformade antenner som är fjärilens luktoorgan. Då flyger han snabbt, snabbt, till honan, beredd att para sig. Och det är viktigt för hanen att skynda sig, han lever som fullbildad fjäril bara 2-3 dagar!

15 juni 2018
Jungfrulin

Jungfrulin blommar hela sommaren, men det är framför allt nu på försommaren som den lyser upp i ängen med sina blå blommor. Den är liten, bara dryga decimetern hög och blommorna är bara 7-8 mm. Därför måste man böja sig ner mot marken för att kunna beundra den i sina vackra detaljer. De botaniskt kunniga säger att "blomman har två yttre, förhållandevis stora kronblad som avtecknar sig som vingar bakom tre rörformigt sammansatta inre kronblad."

På grund av blommans "vingar" har jungfrulin tidigare kallats fågelört. Men kärt barn har många namn, jungfrulin har t ex också kallats mjölkgräs, eftersom det har ansetts främja mjölkproduktionen hos såväl kor som kvinnor.

Fortfarande på 1950-talet fanns rika förekomster av jungfrulin här i Gästrikland, men det tål inte gödsling och det är beroende av bete eller slåtter. Därför har jungfrulinet nu blivit alltmera sällsynt.

Något som är märkligt med jungfrulin är att det tar hjälp av myror för att sprida sina fröer. Fenomenet har ett särskilt namn, man säger att blomman är "myrmekofil", dvs anpassad till ett samliv med myror. Jungfrulinets fröer har ett litet bihang som innehåller energirik olja. Bihanget kallas "myrbröd" eftersom myrorna är förtjusta i det. Myrorna samlar alltså in fröer för att få tag på myrbrödet. Då hamnar en del frö lite här och där på vägen mellan blommor och myrstack. Hemma hos oss i Åsmundshyttan kan vi tydligt se hur jungfrulinet spridit sig på det sättet.

29 juni 2018
Litet urtidsdjur

Halssländor ser inte ut som något annat djur. De verkar inte höra hemma i den svenska naturen, utan påminner snarast om något djur från dinosauriernas tid... Men de är inte särskilt ovanliga, även om de är ganska svåra att upptäcka. Självt har jag bara sett dem vid några enstaka tillfällen på gården hemma i Åsmundshyttan.

Sländan på bilden har inget svenskt namn, men det vetenskapliga namnet är *Xanthostigma xanthostigma*. Det är en av fyra svenska halssländearter, som känns igen på sina platta huvuden och långa halsar som de kan resa upp i princip vinkelrätt mot kroppen.

Halssländan är rovdjur, både som larv och som fullbildad insekt. Larven lever under barken på träd där den äter smått och gott som till exempel ägg och andra små insektslarver. Den lever som larv i två år, men på hösten andra året förpuppar den sig. Den övervintrar som puppa och kläcks på våren/försommaren. Sländan på bilden är nykläckt och kröp snällt över till min hand och visade upp sig.

13 juli 2018
Gult och blått på ängen

En vanlig bild på ängen, en silverblåvinge på en gulvialblomma. På våra ängsbackar i Åsmundshyttan har jag sett tio olika blåvingearter. Av dem är silverblåvingen den vanligaste. Det är också den största blåvingen och den är lätt att upptäcka när den rör sig mellan blommorna på jakt efter nektar.

På ovansidan är hanens vingar ljus blå och silverglänsande, därav namnet. När han sätter sig på en blomma faller han ihop vingarna så att man ser undersidornas svarta prickar och gulröda halvmånefläckar. Honans vingundersidor ser ut ungefär som hanens, men översidorna varierar mycket – från mörkt blå till helt brun.

Silverblåvingen på bilden är en hona som söker nektar på gulvialblomman. Gulvial kallas också ängsvial och är en gammal ängsväxt som är populär bland många fjärilar. Men för silverblåvingen betyder den inte bara mat. Det är också på dess blad som honan lägger sina ägg efter parningen. Man säger att gulvial/ängsvial är silverblåvingens värdväxt.

Äggen kläcks efter en vecka och larven lever sedan på sin värdväxt. Men när larven sitter och äter av bladen, är den ganska utsatt för fiender, t ex skalbaggar och spindlar. Märkligt nog får den skydd mot de här fienderna av myror! I utbyte får myrorna suga i sig en sockerrik lösning som utsöndras från larvens rygg. En fascinerande symbios mellan fjäril och myra!

27 juli 2018
Vacker parasit

Den här vackra insekten är en stekel och tillhör alltså samma kategori insekter som t ex getingar, bin, humlor och myror. Den har inget svenskt namn, men det vetenskapliga namnet är *Ichneumon gracilentus*. Ett passande namn, för visst är det här en ”gracil” insekt – elegant och finlemmad. Släktnamnet ”*Ichneumon*” betyder att det är en parasitstekel som parasiterar på fjärilar.

Parasitsteklar är vanliga och det finns väldigt många arter, i Sverige mer än 7,000. Många är mycket små (mindre än en millimeter lång) och andra är stora, upp till 4 cm (utan antenner). De fullbildade parasitsteklarna livnär sig på nektar och pollen. På våra ängsbackar i Åsmundshyttan kan vi se dem flyga från blomma till blomma på samma sätt som t ex bin och blomflugor.

Men parasitsteklarna är annorlunda genom att äggen läggs inne i en annan insekt, framför allt i larver. När äggen kläckts kan parasitstekelns larv äta upp sitt värdjur inifrån. Grymt kan man tycka, men parasitsteklarna har en viktig uppgift att skapa balans i naturen.

Parasitstekeln på bilden är en hona och hon lever bara 10-12 dagar som fullbildad stekel. Under de dagarna ska hon hinna med att hitta en hane att para sig med och sedan lägga sina ägg inne i en fjärilslarv av släktet bandflyn. Andra parasitsteklar är specialiserade på andra insekter. Till snart sagt varje insektsart finns en parasitstekel.

Många parasitsteklar har stor betydelse i jordbruket genom att de begränsar antalet skadedjur på grödorna. Jordbruksverket uppmanar t ex rapsodlare att avstå från kemisk bekämpning och i stället gynna de parasitsteklar som dödar rapsbaggelarver. Det finns också parasitsteklar att köpa för biologisk bekämpning av t ex bladlöss i växthus.

10 augusti 2018
Blivande långflygare

Sju veckor gammal sitter stenskvätteungen på en sten utanför boet. Nu kan han flyga ganska bra och han börjar kunna skaffa sig mat själv. Varje år har vi en stenskvättefamilj här i Åsmundshyttan. Deras stenröse ligger nära vår uppfartsväg från landsvägen, så vi får många tillfällen att hälsa på stenskvättorna där de sitter och ser på oss när vi stannar till.

Vi är glada att stenskvättorna har hittat ett hem hos oss. Stenskvättan är en trevlig fågel men har minskat kraftigt i Sverige på senare år. Antalet har mer än halverats sedan 1975.

Stenskvättan är beroende av håligheter i en stenhög för sitt bo. Nära boet behöver de tillgång till ängsmark med lågt växande växter, där de kan hitta mat till ungar. Precis så ser det ut där ”våra” stenskvättor håller till, men sådana platser är idag allt mera ovanliga p g a att ängar och hagar växer igen och förbuskas mer och mer.

Lagom till midsommar brukar de stolta föräldrarna visa upp sina små. Då är de två veckor gamla och kan flyga på darriga vingar. I år blev det fyra ungar och det är spännande att se hur de dag för dag blir säkrare att flyga.

Flygträningen är viktig för i september ska familjen ge sig ut på en långflygning till savannerna i Afrika, söder om Sahara. De flyger om natten och kan avverka upp till 30 mil per natt beroende på vindarna. De rastar om dagarna och ibland stannar de några dygn för en längre vila och för att äta. Våra svenska stenskvättor har släktingar som häckar både i Asien och i Canada, men också de flyttar till Afrika för vinterperioden. Deras långflygningar är ännu mer imponerande, tänk att en så liten fågel klarar att flyga över Atlanten!

24 augusti 2018
Fjäril i hallonbusken

När Inger och jag plockar hallon i vår trädgård, tittar vi inte bara efter bären. I hallonlandet finns också många intressanta småkryp att upptäcka och studera. Då tänker jag inte i första hand på ”maskar” i bären även om dom är vanliga. Det är för övrigt inga maskar utan larver av hallonängar, en liten skalbagge – mindre än 2 mm.

Det finns många andra spännande insekter man kan träffa på bland hallonen – skalbaggar, skinnbaggar, steklar – och inte minst fjärilar. Hallon är värdväxt för ett 20-tal fjärilar, bl a den på bilden, en hallonglasvinge.

Halonglasvingen tillhör fjärilsfamiljen glasvingar som inte ser ut som andra fjärilar. Glasvingar har blåsvart kropp med gula ränder och tunna, genomskinliga vingar. De liknar alltså bin och getingar – ett sätt att skydda sig från eventuella angripare.

Halonglasvingen och andra glasvingar är ganska vanliga, men de är inte så lätta att upptäcka. De jag har sett har suttit och solat på något blad hos sin värdväxt. När de flyger iväg är de så snabba att de är omöjliga att följa med ögonen.

Halonglasvingens larver lever två år i rötterna på hallonbuskar. Sedan kryper larven upp i hallonstjälken för att förpupa sig. Men först gnager den ett flyghål i barken så att den fullbildade fjärilen kan ta sig ut i det fria. Larven gör alltså en del åverkan på hallonbusken, men det blir inga allvarliga skador.